

De openbare bibliotheek tien jaar van nu

1 aanleiding en probleemstelling

- aanleiding**
 - wijd uiteenlopende visies op de toekomst
 - meer focus nodig voor branche en overheden om toekomst vorm te kunnen geven
- doel**
 - toekomstbeeld schetsen van de openbare bibliotheek in 2015-2020 en de weg daarheen voor de betrokken partijen
- onderzoeksvragen**
 - 1 welke normatieve principes ten grondslag aan openbaar bibliotheekwerk?
 - 2 welke ontwikkelingen in samenleving en aan aanbodzijde van maatschappelijke informatievoorziening?
 - 3 welke relevante ontwikkelingen in bibliotheekgebruik en (breder) media- en informatiegebruik?
 - 4 hoe kan openbare bibliotheek hierop inspelen en wat kunnen overheden doen om dit te ondersteunen?

2 maatschappelijke opdracht van de openbare bibliotheek

- geschiedenis/ontwikkeling**
 - missie was en is 'eenieder toegang bieden tot informatie en cultuur' / 'volksontwikkeling'
 - het omzetten van deze missie in de praktijk is wel altijd lastig gebleken
 - Richtlijn (2005): vijf kernfuncties
 - 1 warenhuis van kennis en informatie
 - 2 centrum voor ontwikkeling en educatie
 - 3 encyclopedie van kunst en cultuur
 - 4 inspiratiebron voor lezen en literatuur
 - 5 podium voor ontmoeting en debat
- vier kernwaarden voor functioneren media en bibliotheekwerk**
 - vrijheid
 - gelijkheid
 - sociale cohesie
 - kwaliteit
- negen criteria voor goed functioneren**
 - 1 toegankelijkheid, beschikbaarheid
 - 2 diversiteit, pluriformiteit
 - 3 onafhankelijkheid, objectiviteit
 - 4 solidariteit, sociale insluiting
 - 5 sociale controle, integratie
 - 6 instandhouding van symbolische omgeving
 - 7 betrouwbaarheid, precisie
 - 8 professionaliteit, deskundigheid
 - 9 actualiteit, vernieuwing

3 trends in de samenleving

- bevolking**
 - verdere groei en vergrijzing
 - diversiteit neemt verder toe; minder groot aandeel van vier grootste groepen (Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen/Arubanen); groei aandeel etnische groepen vooral in middelgrote steden rond de G4
- etniciteit**
 - opleidingsniveau zal verder stijgen, maar niet meer zo snel als de afgelopen decennia; meer deelnemers tertiair onderwijs; minder achterstandsleerlingen
- inkomen**
 - welstand neemt verder toe (boeken worden vaker gekocht en minder vaak geleend); maar er blijft een substantiële groep die moeite heeft om rond te komen
- arbeid, zorg en vrijetijdsbesteding**
 - meer mensen combineren arbeid en zorg; daardoor met name voor werkende ouders minder vrije tijd
- individualisering en sociale cohesie**
 - verdere verkleining van huishoudens; lidmaatschappen van organisaties en vrijwilligerswerk vaak tijdelijker en meer thema-/projectgebonden
- informatisering**
 - achterstand van ouderen en lager opgeleiden wordt kleiner; internet algemeen gebruikt voor informatie en communicatie

4 trends in communicatie en informatie

- internationalisering: al enkele eeuwen gaande, maar verhevigd door opkomst massamedia en internet**
 - maar globalisering en lokalisering gaan hand in hand
- technologisch**
 - algemeen: grotere...
 - hoeveelheid informatie
 - snelheid van informatie-uitwisseling
 - toegankelijkheid van informatie (vanuit huis)
 - personaliseerbaarheid van informatie: meer op individuele behoeften gericht
 - implicaties voor boek en bibliotheek
 - gedrukte boek blijft bestaan; mogelijk concurrentie van e-boek (onzeker)
 - publishing-on-demand: niches in de markt beter bediend
 - boeken en teksten rechtenvrij op internet beschikbaar
 - rol bibliotheek: contextualiseren van fragmentarische content op internet
 - probleem: duurzaamheid van digitale collectie
- bestuurlijk-juridisch**
 - algemeen
 - grondrechten, mensenrechten schragen openbaar bibliotheekwerk
 - internationale trend naar deregulering en liberalisering van media- en informatiebeleid: meer vrijheid in de markt, minder regulering door overheid
 - auteursrecht: bibliotheek afhankelijk van rechthebbenden (m.n. uitgevers) voor het digitaal beschikbaar kunnen stellen van content aan haar gebruikers
 - implicaties voor boek en bibliotheek
 - boekbeleid valt vooral onder cultuur- en economisch beleid, bibliotheekbeleid onder grondrechten-beleid (vrijheid van informatiegaring); decentralisering van het bibliotheekbeleid (jaren '80)
 - auteursrechtproblematiek
 - beperkt de openbare bibliotheek in haar opdracht open source/creative commons: werkt dit enigszins tegen
- economisch**
 - algemeen
 - liberalisering van mediamarkten
 - economische concentratie: in theorie aantasting pluriformiteit, in de praktijk pakt dit soms anders uit
 - trend naar 'gratis': open web, dagbladen, muziekuitwisseling
 - opkomst nichemarkten
 - implicaties voor boek en bibliotheek
 - omloopsnelheid boeken neemt toe; meer nadruk op bestsellers
 - opkomst internetboekhandels (nieuw en tweedehands); 'de lange staart'
 - kosten voor collectioneren nemen toe
 - trend naar 'gratis' versterkt positie van bibliotheken als aanbieders van degelijke content; maar online beschikbaarheid van veel content betekent grote bedreiging voor positie bibliotheken
- sociaal-cultureel**
 - algemeen
 - ontstaan van communities of interest op internet
 - meer themagebonden binding aan organisaties (vrijwilligerswerk), ook vluchtiger
 - implicaties voor boek en bibliotheek
 - zorg om vluchtiger worden van informatiezoekgedrag: mogelijkheid voor bibliotheken om hierop in te spelen
 - maar ontwikkelingen op internet gaan sneller dan bibliotheek kan bijbenen

8 handreikingen voor beleid

- gesprekken met experts**
 - noodzaak van verdere digitalisering
 - meer daadkracht in de branche
 - opschaling van backofficetaken naar landelijk niveau
 - zorgen over regie in verdere vernieuwingsproces
 - uiteenlopende meningen over rolverdeling branche en overheden; algemeen behoefte aan duidelijke afspraken hierover
- handreikingen voor beleid**
 - inhoudelijk**
 - 1 maak content beter vindbaar
 - 2 maak de collectie hybride
 - 3 ga op de gebruiker af
 - 4 beschouw ontlening en ontleening niet als onvermijdelijk
 - 5 personaliseer dienstverlening en doe hiertoe marktonderzoek
 - 6 diversifieer de toegang tot digitale content
 - 7 maak keuzes in de gidsfunctie
 - 8 steun burgers bij ontwikkeling van informatievaardigheden en (breder) mediawijsheid
 - 9 zorg voor lokale verankering (frontofficetaken) én landelijke verankering (backofficetaken)
 - 10 diversifieer dienstverlening van fysieke vestigingen
 - bestuurlijk-organisatorisch**
 - centralisering van backofficetaken; frontofficetaken lokaal laten
 - landelijke herkenbaarheid, maar lokale veelvormigheid
 - masterplan opstellen voor personeelsproblematiek
 - besluitvaardigheid en daadkracht vergroten
 - innovaties anders organiseren
 - branches
 - overheden
- agenda voor de korte termijn**
 - 1 continuering samenwerking van branche en de drie overheidslagen in belang van inhoudelijke vernieuwing
 - 2 oplossing zoeken voor dreigende tekort aan personeel
 - 3 kennislacunes opvullen door middel van onderzoek

7 de toekomst van de openbare bibliotheek

- zes belangrijkste trends**
 - 1 steeds meer informatie op het open web beschikbaar waarvoor tussenkomst van bemiddelende instantie niet nodig is
 - 2 content komt los van de informatiedrager en wordt als zodanig ook gedistribueerd en verhandeld
 - 3 openbare toegankelijkheid minder goed gewaarborgd, maar niet noodzakelijk minder groot; publieke voorzieningen worden minder als basisvoorzieningen en meer als 'marktverstoring' beschouwd
 - 4 privacy-problematiek weegt voor gebruikers minder zwaar dan voor bibliothecarissen
 - 5 met name onder jongere generaties en hoger opgeleiden; digitale media nemen gedrukte en audiovisuele media steeds meer in zich op
 - 6 maatschappelijk informatieverkeer speelt zich steeds meer tussen individuele gebruikers onderling af; minder sterke oriëntatie op centrale aanbiedende instituties
- SWOT-analyse**
 - sterke punten**
 - groot bereik en draagvlak onder bevolking, laagdrempelig, dichtbij
 - zwakte punten**
 - terugloop lidmaatschap en lenen, vooral onder jeugd; beperkte openingstijden; boekig imago (functieverbreiding als branchevreemd ervaren)
 - kansen**
 - vergrijzing (gebruikers en personeel); immigratie; de lange staart; Lissabon-doelstelling
 - bedreigingen**
 - uitbreiding van (onderlinge uitwisseling van) content op open web; hoger verwachtingsniveau van gebruikers; vergrijzing personeelsbestand;
- twee toekomst-beelden**
 - waarschijnlijke toekomst**
 - gestaag verder dalend bereik en gebruik; onvoldoende innovatie op digitaal gebied; kennis- en informatiefunctie het meest onder druk, maar andere functies ook
 - mogelijke toekomst**
 - sneller dalend bereik en gebruik door ontwikkelingen op het open web en directe band tussen contentleveranciers en gebruikers; marginalisering van de bibliotheek; rendement van in bibliotheken geïnvesteerde middelen ter discussie
- correctie van de markt**
 - analyse van tekortkomingen die in beide toekomstbeelden ontstaan, uitgaande van negen criteria
 - waarborgen van kwaliteit in informatievoorziening (objectiviteit, betrouwbaarheid, professionaliteit)
 - sociale insluiting van bevolkingsgroepen die moeite hebben mee te komen in informatiesamenleving
 - diversiteit en pluriformiteit in cultuur, literatuur, (lokale) informatievoorziening en debat
 - in stand houden van gedeelde symbolische omgeving (verhalen)

6 veranderend mediagebruik

- tijdsbesteding aan media opvallend constant sinds jaren zeventig**
- wel duidelijke verschuiving binnen dat mediatijdbudget: minder boeken, kranten en tijdschriften; meer televisie en internet; sinds 2000 sterke stijging internet ten koste ook van televisie**
- daling in gebruik van publieke voorzieningen, stijging in commerciële sectoren**
- dit alles geldt in sterkere mate voor jongere generaties, die nieuwe media als vanzelfsprekend leren kennen bij het opgroeien**

5 ontwikkelingen in bibliotheekgebruik

- eind jaren zeventig tot nu: zowel aanbod, lidmaatschappen als gebruik stegen eerst, maar daalden vanaf jaren negentig; de laatste jaren (1999-2005) snelle daling**
- ontwikkelingen**
 - minder leden en uitleningen
 - leden komen minder vaak, lenen minder (vaak) boeken en zijn vaker 'nulleners'
 - lidmaatschap en lenen lopen sterker terug onder mannen, werkenden en hoger opgeleiden
 - onder (vooral jongere) Marokkanen en Turken stijgen lidmaatschap en lenen
- mogelijke verklaringen**
 - JA:** generatiegewijze ontlening en ontleening, vooral door concurrentie van andere media en internet; niet of nauwelijks terugkeer wanneer men kinderen krijgt (zeker niet bij vaders)
 - JA:** meer kopen en cadeau krijgen van boeken
 - ONDUIDELIJK:** invoering contributie voor jongeren
 - ONDUIDELIJK:** minder subsidie in sommige gemeenten
 - NEE:** invoering leenrecht: geen duidelijk extra effect op teruggang
 - NEE:** geen groeiende ontevredenheid met dienstverlening